Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

Étienne Gilson

Introducere în filosofia creştină

Traducere şi corectare a textului:
Delia Bozdog şi Dan Săvinescu

Galaxia Gutenberg
2006

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

ABREVIERI

CG	*De veritate catholicae fidei contra Gentiles*
EE	*De ente et essentia*
QDV	*Quaestiones disputatae de Veritate*
QDP	*Quaestiones disputatae de potentia*
ST	*Summa theologiae*

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

CUPRINS

PREFAȚĂ 7

I. A FILOSOFA ÎN CREDINȚĂ 11

II. CAUZA FIINȚEI 21

III. CEL CE ESTE 35

IV. DINCOLO DE ESENȚĂ 45

V. DINCOLO DE ONTOLOGII 61

VI. ADEVĂRUL FUNDAMENTAL 75

VII. CHEIA DE BOLTĂ 97

VIII. CAUZALITATE ŞI PARTICIPARE 113

IX. FIINȚA ŞI ESENȚELE 127

X. FIINȚA, ACTUL ŞI SCOPUL 149

I. A FILOSOFA ÎN CREDINȚĂ

Libris.ro
Respect pentru oameni și cărți

Sed contra est, quod dicitur Exod. 3 ex persona Dei: *Ego sum, qui sum.* (ST. I, 2, 3)

Acest cuvânt al lui Dumnezeu este adesea invocat de teologi pentru a stabili, pe baza credinței în însăși autoritatea divină, că numele adecvat pentru Dumnezeu este Ființa. Însă el se prezintă aici, începând cu a doua problemă a *Summei Teologice*, în *Sed contra* al articolului 3, anume *Utrum Deus sit*: există un Dumnezeu? Sau, pentru a urma limbajul tradițional: există Dumnezeu?

Dat fiind că este împrumutat din Scriptură, cuvântul semnifică în mod cert că Dumnezeu însuși a răspuns pentru noi la întrebarea referitoare la existența Sa, afirmând-o. A consimți la cuvântul Său, înseamnă a crede că Dumnezeu există, deoarece El însuși a afirmat aceasta. Astfel, existența lui Dumnezeu este acceptată ca adevărată, datorită unui act de credință în cuvântul Său.

Cunoașterea existenței lui Dumnezeu dobândește, prin urmare, o universalitate și o certitudine de neînvins. De altfel, chiar și cei care nu înțeleg dovezile filosofice ale existenței lui Dumnezeu sunt informați asupra acestui adevăr prin revelația divină. Filosofi sau nu, toți oamenii cărora le este comunicat cuvântul Său prin predicarea Scripturii, și care-l acceptă ca provenind de la El, înțeleg prin chiar acest fapt că Dumnezeu există. Însă nici filosofii înșiși nu trebuie să uite că Dumnezeu și-a revelat existența, și să adere astfel la acest adevăr prin credință.

Există demonstrații raționale care permit cunoașterea sigură a existenței lui Dumnezeu, dar certitudinea credinței, care se întemeiază pe infailibilitatea cuvântului lui Dumnezeu[1],

---

[1] «... multo magis homo certior est de eo, quod audit a Deo, qui falli non potest, quam de eo, quod videt propria ratione quae falli potest" ST. 2-2, 4,

este infinit mai solidă decât orice fel de cunoaştere dobândită doar prin raţiunea naturală, oricât de temeinică ar fi aceasta. În ceea ce priveşte revelaţia, eroarea este absolut imposibilă, deoarece izvorul cunoaşterii credinţei îl constituie însuşi Dumnezeu, adică Adevărul.

De aici rezultă consecinţe importante, dintre care prima este aceea că teologul, invocând la începutul operei sale cuvântul lui Dumnezeu care îi revelează propria existenţă, afirmă în numele credinţei existenţa obiectului ştiinţei teologice. În acest sens, toată teologia depinde de acest adevăr prim, asupra căruia trebuie să reflectăm.

Unii dintre profeţi au putut fi mai mari decât Moise în anumite privinţe, însă în sens absolut, el rămâne cel mai mare dintre toţi: *Non surrexit propheta ultra in Israel, sicut Moyses* (Deut. 34, 10). Scriptura oferă imediat explicaţia pentru această opinie: în Israel nu a existat nici un profet asemenea lui Moise, „cel care L-a cunoscut pe Iahve faţă către faţă". Sfântul Toma nu va căuta în altă parte primul argument al propriei teze, şi anume aceea că Moise deţine întâietate faţă de toţi ceilalţi profeţi *(ST* 2-2, 174, 4). Patru caracteristici definesc profeţia: cunoaşterea, atât din

---

8, 2m «Ad tertium dicendum, quod perfectio intellectus et scientiae excedit cognitionem fidei quantum ad majorem manifestationem, non tamen quantum ad certiorem inhaesione: quia tota certitudo intellectus, vel scientiae, secundum quod sunt dona [sc.Sancti Spiritus], procedit a certitudine fidei, sicut certitudo cognitionis conclusionum procedit ex certitudine principiorum; secundum autem quod scientia, et sapientia, et intellectus sunt virtutes intelectuales [i. e. naturales], innituntur naturali lumini rationis, quod deficit a certitudine, et a verbo Dei, cui innititur fides" 57" 2-2, 4, 8, 3m. Pare deci imposibil să dobândim, în lumina principiilor cunoaşterii, certitudini similare celor pe care le dă credinţa în cuvântul lui Dumnezeu, deoarece acest cuvânt exprimă certitudinea pe care o deţine însuşi Dumnezeu; ori, aceasta din urmă este infailibilă. Cea care provine, în schimb, din lumina naturală limitată nu este infailibilă. Raţiunea nu se va putea substitui în nici un caz credinţei, fără a schimba ceea ce este cert în modul cel mai puţin infailibil cu ceea ce este cert în mod absolut infailibil.

punct de vedere intelectual, cât și din punctul de vedere al imaginației, promulgarea adevărului revelat și, în fine, confirmarea acestuia prin miracole. Ne vom opri în continuare asupra primelor două. În primul rând, Moise primează față de ceilalți profeți prin vederea intelectuală a lui Dumnezeu, pentru că, asemenea Sfântului Pavel mai târziu în convertirea sa, „a văzut însăși esența lui Dumnezeu"; însă el L-a perceput și cu ajutorul vederii sensibile, așa cum nu a mai făcut-o nici un alt profet; el se bucura de Dumnezeu, am putea spune, după plăcerea sa, nu doar ascultându-I cuvintele, ci și văzându-L vorbind, pe El, pe Dumnezeu, atât în timpul somnului, cât și în stare de veghe. Prin vederea față către față a esenței divine, Moise a conștientizat că Dumnezeu există; așadar, teologul va răspunde la întrebarea dacă Dumnezeu există, printr-un act de credință în existența Sa, revelată nemijlocit lui Moise. Nimic nu va putea înlocui pentru noi acceptarea acestei viziuni intelectuale a esenței divine, pe care Moise a avut-o față către față și la care putem participa chiar și noi - în mod obscur, dar infailibil - prin credință.

Necesitatea de a crede în Dumnezeul lui Moise, aflată la originea oricărei căutări teologice, nu a fost niciodată pusă sub semnul întrebării de către Sfântul Toma. Pentru el, credința constă în principiu în două lucruri: cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu și taina Întrupării. Nu putem ezita asupra a ceea ce el numește cunoașterea adevărată a lui Dumnezeu. Sf. Toma se referă la ceea ce *fiecare* credincios trebuie să creadă *în mod explicit* și *întotdeauna* pentru a se mântui, adică cele două lucruri la care se referă Apostolul în Epistola către Evrei, 11,6: „Fără credință nu este cu putință să fim plăcuți lui Dumnezeu. Căci cine se apropie de Dumnezeu trebuie să creadă că El există și că este răsplătitor al celor care Îl caută". Pe lângă acestea Sfântul Toma adaugă: „În consecință, fiecare *(quilibet)* trebuie să creadă *în mod*

explicit şi *întotdeauna* că Dumnezeu există (*Deum esse*) şi că Îşi exercită providenţa asupra lucrurilor umane" (QDV 14, 11). Orice cunoaştere teologică a lui Dumnezeu începe, deci, printr-un act de credinţă în revelaţia făcută de însuşi Dumnezeu, a propriei Sale existenţe. *Ego sum* din Exod se află în *Summa Theologica*, acolo unde se cuvine, înaintea oricărei dovezi raţionale şi filosofice a existenţei lui Dumnezeu.

Ne vom feri aici să facem o confuzie deja destul de răspândită. Cum oare, ne vom întreba, ar putea teologul să creadă că Dumnezeu există şi, în acelaşi timp, să demonstreze raţional existenţa Sa. Întrebarea pare să fie cu atât mai justificată, cu cât însuşi Sfântul Toma afirmă explicit faptul că este imposibil să crezi şi să cunoşti aceeaşi concluzie în acelaşi timp şi sub acelaşi raport. Va trebui, aşadar, să încetăm să credem că Dumnezeu există, după ce s-a demonstrat de cinci ori existenţa Sa, sau dimpotrivă, vom pretinde că vom continua să credem ceea ce deja ştim? Eliminarea credinţei în existenţa lui Dumnezeu înseamnă a da teologiei un obiect a cărui existenţă este stabilită prin însăşi cunoaşterea filosofică, însă a păstra credinţa după demonstraţie înseamnă a fi invitaţi să credem ceea ce deja ştim, lucru care este imposibil.

Pentru a risipi această confuzie, trebuie, în primul rând, să ne amintim ce natură are obiectul credinţei, care este substanţa, cu alte cuvinte, fundamentul oricărui edificiu spiritual. Credinţa nu se reduce la formularea propoziţiei care cere acordul nostru. În spatele sensului inteligibil al cuvintelor, ea se referă direct la însuşi obiectul pe care îl exprimă cuvintele. Tocmai din acest motiv, nu există nici o dovadă raţională privind adevărul propoziţiei „Dumnezeu este", care să ne scutească să credem în existenţa Celui al Cărui cuvânt îl credem. Afirmarea lui Dumnezeu prin intermediul credinţei este în

mod specific cu totul alta decât cea făcută prin intermediul raţiunii filosofice. Concluzia filosofului este adevărată prin prisma adevărului propriei sale raţiuni, în timp ce aceea a credinciosului este o participare la cunoaşterea pe care Dumnezeu însuşi o are cu privire la existenţa Sa, care ne este făcută cunoscută prin revelaţie. Credinţa reprezintă propriu-zis o virtute *teologală*, Dumnezeu fiind cauza şi obiectul său.

Cunoaşterea prin credinţă şi cunoaşterea prin raţiune nu fac parte din aceeaşi specie şi nici măcar din acelaşi gen. Cunoaşterea existenţei lui Dumnezeu, înţeleasă ca asentiment la revelaţia care ne este făcută, este cu totul diferită de cea pe care ne-o dă filosofia, datorită faptului că, pentru credincios, ea constituie un prim contact real cu Dumnezeu, primul său pas în drumul către scop, care este viziunea beatifică. Credinţa oferă credincioşilor o călătorie obscură, dar sigură, care nu duce spre metafizică, ci spre mântuire. Dumnezeu ne-a revelat existenţa Sa, doar pentru faptul că începea - în această iniţiativă gratuită - să ne dea, în obscuritate, un fel de garanţie în ceea ce priveşte scopul nostru : *accedentem ad Deum oportet credere, quia est.* Nici o filosofie, nici o cunoaştere naturală a lui Dumnezeu nu ne-ar putea garanta, în vreun fel, o cunoaştere a existenţei lui Dumnezeu referitoare la economia mântuirii. Filosofia nu este o doctrină a mântuirii. Această transcendenţă absolută a cunoaşterii teologice şi a credinţei nu trebuie pierdută din vedere: *principale objectum fidei est veritas prima, cuius visio beatos facit et fidei succedit* (*ST* 2-2, 5, 1).

Raportul dintre credinţa în existenţa lui Dumnezeu şi cunoaşterea sigură pe care o conferă demonstraţiile filosofice nu ridică, astfel, nici o problemă insolubilă.

Unii se îngrijorează auzind afirmaţia că raţiunea naturală este failibilă, chiar şi în aplicarea principiilor. Este o certitudine că ea se înşeală. În mod evident,

existența lui Dumnezeu se poate demonstra rațional, însă nu toate demonstrațiile propuse sunt convingătoare, concludente. Să presupunem că un filosof, Sfântul Anselm, de exemplu, consideră drept cert faptul că Dumnezeu există în virtutea acestei concluzii pur raționale: nu putem cunoaște sensul cuvântului „Dumnezeu", fără a fi constrânși să-i admitem existența, atât în gândire, cât și în realitate. Ceea ce putem spune este faptul că această dovadă nu este convingătoare. Așadar, care ar trebui să fie, în cazul de față, poziția unui filosof, teolog și sfânt, ce s-ar considera scutit să creadă în existența lui Dumnezeu sub pretextul că el știe acest lucru în mod cert datorită unei demonstrații raționale, a cărei valoare este, de fapt, nesigură? El n-ar mai crede că Dumnezeu există, ci ar crede că știe acest lucru; dar, pentru că nu crede și nici nu cunoaște cu adevărat, omul se află într-o ignoranță completă în ce privește existența lui Dumnezeu. Adevărul respectiv nu mai este recunoscut decât în maniera stranie descrisă de Sfântul Toma (*ST* 1, 1, 1, 1 m) sau prin intermediul unei credințe considerate drept cunoaștere: *partim ex consuetudine* (*CG* I, 11, 2). Siguranța discutată aici nu aparține judecăților de acest gen și, de aceea, singura infailibilă și suveran fidelă rămâne aceea a actului de credință, întrucât ea este întotdeauna prezentă și nu înșeală niciodată.

Trebuie, deci, să ne obișnuim să distingem două probleme care se confundă neîncetat în această discuție. Este existența lui Dumnezeu un adevăr care se poate demonstra prin intermediul rațiunii naturale, astfel încât El să fie cognoscibil și cunoscut cu certitudine? Răspunsul la această întrebare este afirmativ, fără nici un fel de dubiu. A doua problemă este de a ști dacă fiecare om poate să-și considere infailibilă rațiunea naturală, în efortul său de a demonstra pe cale rațională că Dumnezeu există? Criticile necruțătoare îndreptate

împotriva dovezilor Sfântului Augustin şi ale Sfântului Anselm, sau împotriva celor formulate de Descartes, Malebranche şi mulţi alţii, ne îndeamnă la prudenţă. Posedăm noi oare o perspicacitate filosofică mai mare decât aceştia? Întreaga problemă se rezumă aici. Modestia nu înseamnă scepticism. Să îngăduim, aşadar, fără teamă înţelegerii noastre să urmărească dovezile existenţei lui Dumnezeu până la cea mai mare certitudine, păstrând intactă credinţa noastră în cuvântul care revelează acest adevăr atât celor simpli, cât şi celor învăţaţi.[2]

Alţii se tem că, adoptând o asemenea atitudine, se angajează încă o dată în contradicţia deja semnalată: a şti şi a crede una şi aceeaşi propoziţie. Dar nu este cazul. Nu putem crede, printr-un act de credinţă supranatural, că Dumnezeu este Primul Motor Imobil, Cauza eficientă primă sau Prima Necesitate. Toate aceste lucruri pe care filosoful le demonstrează ţin de raţiunea naturală, şi nu de credinţă. De aceea, aceste concluzii au fost descoperite de oameni ca Aristotel şi Avicenna, şi nu au fost revelate de Dumnezeu. Este adevărat că, dacă Dumnezeul revelaţiei există, atunci El este Primul Motor, Cauza eficientă primă, Prima Necesitate şi tot ceea ce raţiunea poate defini cu privire la cauza primă a universului; dar dacă Iahve este Primul Motor, atunci acesta din urmă nu este Iahve. Cauza primă nu mi-a vorbit niciodată prin intermediul profeţilor săi, iar eu nu aştept de la ea mântuirea. Dumnezeul în a Cărui existenţă crede creştinul îl transcende infinit pe Dumnezeul a cărui existenţă este demonstrată de filosof. În primul rând, El este un

---

[2] Ar fi indicat să reflectăm asupra textului, atât de complex şi atât de nuanţat al *ST 2-2, 2,* 4: Utrum credere ea quae ratione naturali probari possunt, sit necessarium. Răspunsul este afirmativ: «Respondeo dicendum quod necessarium est homini accipere per modum fidei non solum ea, quae sunt supra rationem, sed etiam ea, quae per rationem cognosci posunt".